

„*Magyar gondolat – szabad gondolat*”

A *Magyar gondolat szabad gondolat* című kötet a Századelő, a Horthy-rendszer és a sztálinizmus kronológiai sorrendjébe illesztve foglalja össze Litván György legfontosabb történelmi tanulmányait. Az első rész, mely egyben a könyv legerjedelmesebb egysége, öt írást foglal magában. Ezekben a szerző egytől egyig a század első negyedének eszmei, politikai törekvéseit elemzi. Írásai a nemzet-haladás vitájának és a szociológia magyar műhelyének bemutatásától kezdve Károlyi Mihály és Jászi Oszkár levelezésén és a polgári radikálisok nemzetfelfogásán keresztül egészen az 1918-as őszirózsás forradalomig, mind a történelmi Magyarország feldarabolásához vezető politikai, diplomáciai folyamatokat járják körbe. Az első tanulmányban, a *Magyar gondolat szabad gondolat*-ban, mely egyben a kötet címadó tanulmánya is, a szerző a „nemzet vagy haladás” „komolytalanak” és „meddőnek” tartott vitáját, konfliktusát veszi górcső alá, pontosabban annak egyetlen rövid szemelvényét mutatja be, társadalmi összefüggéseivel, tanulságaival. Leírja, hogyan kapcsolódtak be ezen vitába rendre a magyar szellemi elit képviselői. Kezdi azzal, miként jelentek meg a *Huszadik Század*, a *Nyugat* és a *Szocializmus* folyóiratok hasábjain az új eszmék, új szellemi áramlatok, az új irodalom, a szociológia, a közgazdaságtan, s lépett fel a marxizmus, a történelmi materializmus azzal az ígérennyel, hogy gyökeresen új megvilágításba helyezze a magyar múlt és jelen alapvető kérdéseit. A könyv első részét végig ez a gondolatiság és ennek gyakorlati eredményei kísérik. Felsorakoztatja azokat az ellentéteket, „kíméletlen harcokat”, amelyek a progresszió ellenzői és az előbbi elismerte-

tésért küzdők között zajlottak. Jászi, Ady, Babits, Somló, Szabó Ervin, Diner-Dénes, Tisza, Justh, Andrassy, csak egy két név azok közül, akiket Litván e tanulmányában elhelyez az írás témájául szolgáló vita egy-egy oldalára. Talán túl sok is egyszerre az az információhalmaz, amelyet ilyen rövid írásban sorakoztat fel. Külön méltatja Jászi Oszkár, a polgári radikális párt vezetőjét, a haladás egyik legelkötelezettebb hívét, a „Keleti Svájc”, a nemzetiségi politika atyját. Talán senki sem ismerte jobban Jászi Oszkár szellemiségét Litván Györgynél, „mélyen és messzire látott” mindkét táborba, ingerültséget és bizalmatlanságot váltott ki a szerző személye és a másik fél iránt, írja róla. Az összes tanulmány lényeges eleme az a kijelentés, miszerint nemzet és haladás szükségszerű, hogy találkozzanak egymással, egyidejűleg valósuljanak meg. Litván kihangsúlyozza, a magyar társadalomfejlődés torzultsága okozta, hogy a haladás eszméje nem esett egybe a modern nemzet kialakulásával, hanem a kettő ellentetes volt egymással. Apáthy szavait idézi. „Csak Magyarországon, csak a mi szomorú politikai és társadalmi viszonyaink között lehetséges a szabadgondolatot és a nemzeti gondolatot egymással így szembeállítani”.

Következő tanulmányában, *A szociológia első magyar műhelye* cím alatt Litván „egy fiatal, nagyra hivatott tudományág és egy ugyancsak fiatal és nagyra hivatott értelmiségi csoportosulás boldog és termékeny egymásra találását” írja le. A szociológia első szabad műhelyeként ismert *Huszadik Század*-ot és a Társadalomtudományi Társaságot mutatja be, azok helyét és szerepét, jellemzőit vázolja fel. Az új tudományt annak kialakulásától, vagyis a budapesti tudományegyetem falai közül kibontakozó kezdeményezésektől egészen a szociológia első magyar műhelyének

1918-as „szétrobbanásáig” vázolja fel. A kezdeti eklekticizmustól a balra tolódásig és a radikális-szocialista irányultságig, a virágzásától az erejét vesztettségéig. A két évtized eseményeit, a szociológia méltán neves képviselőit, Somlót, Jászit, Lukácsot, Csécsyt, Piklert stb. méltatja, a teljesség igénye nélkül, felsorolja a „magyar szociológia fejlődésének háttérköveit és néhány szembeszökően általános vonását” és hatását, „szembe kell néznünk művük tartalmával, mondanivalójával is. Naiv evolucionizmusukat ironikusan, vagy nosztalgikusan bátran megmosolyoghatjuk. Abban viszont őket igazolta az idő, hogy a magyar sorskérdésekre [...] nemzetközi összefüggésekben és általános társadalmi törvényszerűségek alapján keresték a választ.”

1919 és 1949 között írt, több száz levél, levelezőlap és távirat maradt fenn Károlyi Mihály és Jászi Oszkár levelezéséből, ezekből az ő szemüvegükön keresztül ismerhetjük meg koruk történelmét, politikáját. Litván György az *Egy barátság dokumentumai* című tanulmányában a két prominens személy politikai barátságának kibontakozását, megszakadását és utóéletét követi nyomon, levél-töredékekkel alátámasztva. Leírja, hogyan indult útnak 1917-től kezdve Károlyi és Jászi politikai barátsága, emigrációjuk alatt hogyan szervezték az októbrista-demokratikus emigrációt, és hogyan folytattak világméretű propagandatevékenységet a berendezkedő Horthy-rendszer arculatának leleplezésére. Ebben az időben levelezésükben központi szerepet a szemléleti különbségek és ellentétek kaptak. Míg Károlyi kevesellte, addig Jászi sokallta a szociáldemokraták marxizmusát. A véleménykülönbségük ezt követően elő-előkerült az elkövetkező évek során, amíg végül a politikai szétválás személyes barátságukat is kikezdte. A kérdésre pedig, amelyet mi olvasók a fenti

tanulmányok elolvasása után magunknak is feltehetünk, miszerint hazaárulás-e a hazára „árulkodni”, „szabad-e a nemzet belső vitáit, a hazai viszonyok bírálatát „kivinni”, a külföld előtt szellőztetni, vagy ezek megítélésére éppenséggel valamely nemzetközi fórumot felszólítani?” Litván György a polgári radikális csoport nemzetfelfogásának bemutatásán keresztül adja meg a lehetséges választ. Jászi és a radikálisok igazi „hazaárulása” akkor kezdődött, amikor a nemzetiségi kérdést a széles publikum elé tárták. Az egyik oldalon a Tiszaféle kormánypart és publicisztikai gárdája állt, amely az országot az angol típusú parlamentarizmus mintaországának nevezte „idegenek” előtt, másik oldalon pedig a szocialisták és a radikálisok elitélő véleménye a hazai viszonyokról. Egy tabu volt: a nemzetiségi probléma; a legneuralgikusabb kérdés, amit Károlyiék sem akartak külföldön szellőztetni.

1918–1919-es demokrácia két tűz között – e rövid tanulmányban Litván arról a téves mítoszról rántja le a leplet, miszerint a Károlyi-rezsim a Tanácsköztársaság előszobája volt. Az 1918–1919-es rezsim belső nehézségeivel foglalkozik, korai bukásának fő okait sorakoztatja fel. Ez pedig Litván szerint nem más, mint a demokratikus kohézió gyengesége.

A Horthy-korszakkal a mű két rövidebb része foglalkozik, a kötet ezen egysége Litván György két, rövidebb írását foglalja magában. Az elsőben, *Irányzatok és viták a bécsi magyar emigrációban* cím alatt a szociáldemokrata emigrációnak a Horthy-rendszer ellen vívott csatáját mutatja be, konkrét példákon keresztül. Felvázolja a *Bécsi magyar újság*-nak, a Károlyi–Jászi-csoport lapjának tevékenységét, amely mint politikai mozgalom létezett egészen 1923-ig. Leírja, hogy a „nemzeti” és a „kommunizmus” vita megosztotta emigráció legjelentősebb gondolati és gyakorlati tényeke-

déseit. A „hazatérés” motívuma, jelentésének változása az emigrációban levők disputájában folyamatosan központi szerepet kapott, hogy végül a kudarc és a széthullás ellenére legendává emelje Károlyi Mihályt és az emigráció „hazaárulóit”.

A magyar szociográfia: tudomány vagy politika alatt a szociográfia jelentőségét, történelmi politikai következményét vizsgálja a szerző, főleg Némedi Dénes munkásságát interpretálva, felsorolva a témában jeleskedő szociográfusokat.

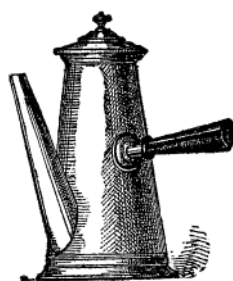
A harmadik, legkisebb szelete a könyvnek a *Sztálinizmus*. Az első tanulmány az átmeneti évek politikai gondolkodásával foglalkozik, kísérletet tesz annak összefoglalására, „hogyan látták az ország politikai helyzetét és közvetlen jövőjét az egypárti diktatúra kialakulásának kezdetén akikről... a viszonylag legnagyobb tisztánlátás feltételezhető...”. És, hogy kik voltak ők? Csécsy Imre, Bóhm Vilmos, Bibó István. Az ő munkásságukról kapunk rövid leírást e tanulmányban. Ezt a „*Mi kommunisták különös emberek vagyunk?*” A *sztaálinizmus lélektana* követi, ez egy, a Bibó

István Szakkollégiumban tartott előadása volt, ahol a sztálinizmus ideológiájára és annak pszichológiájára helyezte a hangsúlyt. Ez, ahogy a *Kollektív elfojtás – totális rendszerek* is (szintén egy előadásának írásba foglalása), inkább csak kísérlet, mint tudományos elemzés, a szerző ismerkedése a pszichoanalízissel, azonban mindenképpen említésre méltó. *A Nagy Imre csoport, Az 1956-os magyar forradalom eszméi és irányzatai* és a *Mitoszok és legendák 1956-ról* rövid terjedelmű írásaival fejeződik be e kötet. Ezekből kiderül, Litván György mint történész és mint „’56-os” hogyan viszonyul az 1956 forradalmi eseményeihez.

A kötet méltó emléket állít Litván Györgynek, aki tisztánlátásával, történelmi kutatásainak nagyszerű eredményeivel operálva egyike volt azoknak, akik korhűen értekeztek a 20. század első felének magyar politikai eseményeiről, prominens alakjairól. (*Litván György: Magyar gondolat – Szabad gondolat. Budapest: Osiris Kiadó, 2008*)

Takács Izolda

PhD-aspiráns, egyetemi oktató
PTE Politikai Tanulmányok Tanszéke

Helyreigazítás • Előző havi számunkban Pataki Ferenc vitairatának címében, valamint a tartalomjegyzékben a *Vásárhelyi* helyett a *Várkonyi Boldizsár* név szerepelt. Vásárhelyi tanár úr és az Olvasók elnézését kéri – *A Szerkesztőség*

CONTENTS

Study

Róbert Szabó: Subrahmanyan Chandrasekhar's Centenary	1162
László Kovács: Henry Cavendish – The Most Notable English Scientist of the 18 th Century	1168
János Podani: Evolution, Phylogenetic Tree, and Classification	1179
Ferenc Uher: From the Mesenchymal Stem Cells to Activated Fibroblasts – Genetic Fingerprints of a Rapidly Changing Cell	1193
Gábor Szabó: Probability and Relative Frequency	1197
Iván Berend T.: Between Two Crises: The Transformation of Europe, 1973–2010	1208
Ferenc Mészáros: Rethinking 1989	1215
Mihály Makai: Pillars of Science	1226
Edit Tasnádi: Ignác Kúnos was Born 150 Years Ago	1235
László Szerb – Zoltan J. Acz: Entrepreneurship in the World and in Hungary Based on the Global Entrepreneurship Index	1238
Tibor Vámos: On Science in Technology	1252

Interview

Free Digital Mind, Or Sand in the Machinery? Júlia Sípós' interview with Albert-László Barabási	1257
--	------

Obituary

Kálmán Kulcsár	1261
----------------------	------

Academy Affairs

The New Members of the Hungarian Academy of Sciences	
Ferenc Hudetz	1263
László Hunyady	1265
László Monostori	1267
Ferenc István Nagy	1269

<i>Outlook</i> (Júlia Gimes)	1272
------------------------------------	------

<i>Book Review</i> (Júlia Sípós)	1276
--	------